

**ACCORDING TO TEXT LINGUISTICS A
COMPARATIVE ANALYSIS OF POEMS:
TAHMÎS BY NABI VS GAZEL BY FUZUL**

Metin Dilbilim Açısından Karşılaştırmalı Şiir İncelemesi

Örneği: Nâbî'nin Tahmîsi ve Fuzûlî'nin Gazeli

Pelin EKŞİ¹

Abstract

Text linguistics that was initiated as of 1950's, consists of the methods and the approaches related to the analysis of the relationships among the structures beyond the sentence level in written or spoken text and it deals with all kinds of text. Text is a piece of language and every text conveys a message. The message consists of semantic, pragmatic and textual components. A text both semantic product and process as well as a "communicative occurrence". These are the required standards of textuality. There are seven principles of textuality: Cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, and intertextuality. However, because of its particular qualities, poetry is could not be analyzed fully via criteria of text linguistics. Therefore imagery, smiles, connations and semantic progression should be the other criteria. In this text, by applying the text linguistical methods, a Nâbî's tahmîs which was converted from Fuzûlî's gazel is analyzed comparatively. To the best of this researcher's knowledge, new methods and approaches are limitedly made use of when analyzing the Divan literature. The assumption in this study is that employment of contemporary methods and approaches could lead to better understanding of this deep rooted literature. Hence, the ultimate aim of this article is to contribute to the literature in this respect.

Key words: *Text linguistics, gazel, tahmîs, Fuzûlî, Nâbî.*

Özet

1950'lerde gelişmeye başlayan *metin dilbilim* (text linguistics), yazılı ve sözlü metinlerin kuruluşunda cümle ötesi dilsel yapılarıdaki ilişkilerin incelenmesiyle ilgili yöntemleri ve yaklaşımları içermektedir ve her tür metni inceleme konusu yapmaktadır. Metin dilin bir parçasıdır ve her metin bir mesaj iletir. Metnin iletisi üç temel unsurdan oluşur. Bunlar; *anlambilimsel, kullanımbilimsel (pragmatik) ve metinsel öğelerdir*. Bu öğeler birbirinin tamamlayıcısıdır. Her metin bir anlam üretecek biçimde düzenlenir; aynı zamanda bir iletişim aracıdır. Metnin metinselliği için bu iki unsur şarttır. Metinselliğin ise *başlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, kabul edilirlilik, bilgisellik, durumsallık ve metinler arasılık* olmak üzere yedi ölçütü bulunduğu genel kabul görmüştür. Ancak kendine has özellikleri nedeniyle incelenmesi ve değerlendirilmesi zorlu bir uğraşı olan şiir, metin dilbilimin tüm ölçütlerini doğrudan kullanmaya elverişli değildir. Bu nedenle bu yedi ölçüte ilave olarak *çağrışımlardan yararlanma, bağdaştırma ve anlam olayları* da birer değerlendirme ölçütü olarak kullanılmalıdır. Bu çalışmada, metin dilbilim yöntemleri kullanılarak Nâbî'nin Fuzûlî'nin bir gazeli üzerine yaptığı tahmîs, kaynak gazelle karşılaştırmalı biçimde incelenecektir. Divan edebiyatı hakkında yapılmış bilimsel araştırmalara baktığımızda dilbilimsel yöntem ve yaklaşımların pek tercih edilmediği söylenebilir; oysa divan şiiri incelemelerinde, metin dilbilim gibi yeni bilimsel yöntemlerin kullanılması, yüzyıllarca sürmüş bu edebiyat geleneğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu makalenin, bu tür çalışmalar için bir örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Metin dilbilim, gazel, tahmîs, Fuzûlî, Nâbî.*

¹ Öğr. Gör., Yeditepe Üniversitesi, e-posta: peksi@yeditepe.edu.tr

1. GİRİŞ

1950'lerden itibaren dilbilimin bir kolu olarak gelişen metin dilbilimin (text linguistics)² amacı³ "bir metnin yapısını, içeriğini, kurgulanışını, iletişim işlevini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermektir" (Şenöz, 2005: 22). Buna göre bir metnin iletisini sadece onu oluşturan sözcük ve yapıların anlamına bakarak çözümleyemeyiz. "Metin ya bir dil dizgesi ya da işlevi açısından, örneğin, uyarma, bilgilendirme, söz verme vb. edimleri olan dil parçasıdır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın bir metni, oluştuğu bağlama gönderme yapmadan anlamak hemen hemen olanaksızdır. Metin, tek bir sözcük olabildiği gibi bağlamına uygun olarak bir tümce ya da tümcelerden oluşabilir veya daha büyük bir dilsel birim de olabilir." (Kılıç, 2002: 22). Buna göre, bir metnin iletisi üç temel unsurdan oluşur. Bunlar, *anlambilimsel*, *kullanımbilimsel (pragmatik)* ve *metinsel öğelerdir*.

Bu öğeler birbirinin tamamlayıcısıdır. Anlamli en küçük birim olan sözcüklerden, cümle düzeyine metni oluşturan her birim buna hizmet edecek şekilde düzenlenir. Bu, metnin iletisinin ikinci katmanını oluşturmaktadır. Üçüncü katman, metinselliklerdir. Metinselliğin *bağlaşıklık*, *bağdaşıklık*, *amaçlılık*, *kabul edirlilik*, *bilgisellik*, *durumsallık* ve *metinler arasılık* olmak üzere yedi ölçütü bulunduğru genel kabul görmüştür (Kocaman, 1999:6) .

Ancak, bir şiiri yukarıda sayılan bu yedi ölçüt ile değerlendirmek, onu her yönüyle anlamak için yetersiz olabilir. Bu ölçütlere ilaveten başka kıstaslar da göz önünde bulundurulmalıdır. Doğan Aksan'a göre, şiirlerde dil bilimi yardımıyla açıklanabilecek başlıca nitelikler şunlardır:

- 1- Sözcüklerin gerçek değerleri dışında kalan değerlerden, çağrışım ve uzak çağrışımlardan yararlanma
- 2- Değişik kavram birleştirmeleri, yeni bağdaştırmalar
- 3- Anlam olayları
- 4- Uyak" (Aksan, 1974: 559).

Bu makalede 17. yüzyıl şâiri Nâbî'nin 16. yüzyıl şâiri Fuzûlî'nin bir gazeli üzerine yaptığı tahmîs bu ölçütler dâhilinde incelenmeye çalışılacaktır. Şâirlerin yaşam öyküleri ve edebi kişilikleri daha önce pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu yüzden burada tekrar üzerinde durulmayacaktır.

Tahmîs, divan şiirine özgü bir nazım biçimidir. Bir gazelin beyitlerinin üstüne aynı ölçü ve uyakta üçer mısra ekleyerek yapılır. Tahmîste önemli olan eklenen mısraların, gazelin beyitleriyle anlam bakımından kaynaşabilmiş olmasıdır. Bu çalışmada, Nâbî'nin, Fuzûlî'nin gazelini nasıl yorumladığı ve bu gazelle ilgili tasarrufları metin dilbilim açısından değerlendirilecektir.

² Metin dilbilimi (*text linguistics*) terimi için *textlinguistic research* (metin dilbilimsel araştırma), *textual analysis* (metin çözümlemesi), *discourse analysis* (söylem çözümlemesi), *discourse grammar* (söylem dil bilgisi), *science of texts* (metin bilimi), *textology* (metin bilim), *textological research* (metin bilimsel araştırma), *text theory* (metin kuramı), *text grammar* (metin dilbilgisi) gibi farklı terimler de kullanılmaktadır (Coşkun, 2005: 39).

³ Metin/söylem çalışmalarında dilin gerçekte cümlelerle sınırlandırılmış biçimde değil, söylem olarak değerlendirilmesi gerektiğini ilk öne süren dilbilimci Zelling Harris'tir. 1952'de bunu *söylem çözümlemesi (discourse analysis)* terimiyle ifade etmiştir (Coşkun, 2005: 40)

2. METNİN METİN DİLBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

Nâbî'nin tahmîs ettiği Fuzûlî'nin gazeli şöyledir:
Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Kerem kıl kesme sâki iltifâtun bî-nevâlardan
Elünden geldüğü hayrı diriğ etme gedâlardan

Esîr-i gurbetüz biz senden özge âşinâmuz yok
Ayağun kesme başun çün bizüm mihnet-serâlardan

Sabâ kûyında dil-dârın nedir üftâdeler hâli
Bizim yerden gelirsen bir haber ver âşinâlardan

Deme zâhid ki terk et sîm-ber bütler temâşâsın
Beni kim kurtarır Tanrı sataştırmış belâlardan

Girip mescidlere ger muktedâlar pey-revi olman
Budur vechi ki hergiz görmedüm yüz muktedâlardan

Tabîbâ hâk-i kûy-i yârdandur eşk teskîni
Bize arturma zahmet göz yaşardur tûtyâlardan

Felekde mihr zâil yâr gâfil ömr müsta'cil
Nedir tedbir bilmen cana yetdim bî-vefâlardan

Vücûdum ney kimi sûrâh sûrâh olsa âh etmen
Mahabbetten dem urdum incimek olmaz cefâlardan

Fuzûlî nâzeninler görsen izhâr-i niyâz eyle
Terahhum umsa ayb olmaz gedâlar pâdişâlardan (Gölpınarlı, 1961: 1)

Şimdi Nâbî'nin tahmîsine bakalım:
İdüp meyl-i sitem eşk ile âh alma gedâlardan
Sakın ey nev-nihâlim nâ-sezâ âb u hevâlardan
Yazukdur dür tutma câm-ı lutfun mübtelâlardan
Kerem kıl kesme sâki iltifâtun bî-nevâlardan
Elünden geldüğü hayrı diriğ etme gedâlardan

Hele kâm-ı sipîhr üzre biz olduk gussa pâmâli
Çekildük gurbete olduk visâl-i yârdan hâli
Aceb hâsıl mıdur hem sohbetân-ı aşkun âmâli
Sabâ kûyında dil-dârın nedir üftâdeler hâli
Bizim yerden gelirsen bir haber ver âşinâlardan

Felek sedd olsa virmez dide-i hûn- pâşa temkîni
Ne denlü tûtyâ virsen kurtutmaz çeşm-i nemgîni
Gel ağlatma ilac-ı nâ-pesendünle bu gamgîni
Tabîbâ hâk-i kûy-i yârdandur eşk teskîni
Bize arturma zahmet göz yaşardur tûtyâlardan

Tehî destân-ı künc-i gurbetüz berg ü nevâmuz yok
Nevâl-i vasldan gayri nevâle iştihamuz yok
Hayâl-i hâl-i müşğ-âgînden gayri gidâmuz yok
Esîr-i gurbetüz biz senden özge âşinâmuz yok
Ayağün kesme başun çün bizüm mihnet-serâlardan

Derûnun Nâbîyâ âyîne-i ruhsâr-ı râz eyle
Dilûn tenvîr-i âteş-hâne-i sûz u güdâz eyle
Lebûn tekrâr-ı harf-ı vaslda hâhiş-turâz eyle
Fuzûlî nâzeninler görsen izhâr-i niyâz eyle
Terahhum umsa ayb olmaz gedâlar pâdişâlardan (Bilkan, 1997: 175-176)

2. 1. Sözcüklerin gerçek değerleri dışında kalan değerlerden, çağrışım ve uzak çağrışımlardan yararlanma

“Ozanlar şiir yazarken çoğu kez düşünce ve duygularını sözcüklerin yan anlamlarından, onlara verdikleri yeni değerlerden, sözcüklerin duygu değerlerinden ve yarattıkları yakın ve uzak çağrışımlardan yararlanarak dile getirirler” (Aksan, 1974:563). Bu gazete baktığımızda da divan şiirin ortak imgeleminden ve şairin tasarruflarından örneklerle karşılaşırız. Örneğin matlanın ilk mısrasında karşımıza çıkan *sâki*, divan şiirine aşına okurlara, bu gazelin aşk üzerine yazıldığını duyurmaktadır. Ayrıca *bi-nevâ- gedâ* kelimesinin yarattığı çağrışım sevgilinin aşkına talip âşıkın durumunu gözler önüne sermektedir. Sevgili ise aşkı lütfeden kişidir, bunu da *iltifât etmek - hayrı diriğ etmemek* ifadelerinin yarattığı çağrışım yoluyla anlıyoruz. Nâbî'nin bu beyite ilave ettiği mısralar aynı minvaldedir. *iltifât etmek - hayrı diriğ etmemek* birimlerine uygun olarak *yazukdur - dür tutma, bi-nevâ- gedâ* grubuna uygun olarak *mübtelâlar* kelimesini kullanıyor. Ve maşukun ilgisi *sâki* mazmuna uygun biçimde şaraba benzetiliyor: *câm-ı lutf*.

2. 2. Değişik kavram birleştirmeleri, yeni bağdaştırmalar

“Tamlama, deyim gibi söz varlığı içindeki öğeleri ve tümce ya da sözceleri anlamlı, kabul edilebilir birimler halinde bir araya getirerek (Aksan, 2006: 83) belli bir kavramı anlatmaya *bağdaştırma* adı verilmektedir. Bağdaşıklığı sağlayan unsurlar *gönderimsel ilişkiler, bağntı öğeleri ve kelime tekrarlarıdır*.

2. 2. 1. Metnin Bağdaşıklık Unsurları:

2. 2. 1. 1. Gönderimsel İlişki: Her metinde başka öğelere göre yorumlanabilecek art ve ön gönderimsel birimler bulunur. Bu tür yapılar, sıralı cümlelerde dil ekonomisi adına yapılır, daha uzun aralıklarla yapılanlarda ise, *metnin tutarlılığı* bağntısı içinde değerlendirilir. Buna göre, metin içinde bir şey önce söylenir, sonra aynı şeye gönderimde bulunulursa *art gönderimsel ilişki (anaphorique)*; daha sonra ayrıntılı anlatılacak bir kişi, durum ya da nesne anlatının başlarında kısaca geçerse *ön gönderimsel ilişki (cataphorique)* kurulmuş olur (Günay, 2001: 61-62).

Gazel, beyitlerle yazılır; beyitler ortak tema etrafında kümelenmiş motiflerdir. Bu nedenle her beyit bağımsız bir anlam birimi olarak diğerleriyle kafiye ve tema ilişkisi kurar. Bu gazel, “aşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, içli ve duygulu olarak anlatan” (Dilçin, 1997: 109) “âşıkane (garami, lirik)” gazel türüne örnektir. Fuzûlî, sevgilisine duyduğu aşkı ve özlemi anlatmaktadır. Bunu yaparken, *ön gönderimsel* ilişki kuruyor. Gazelin matlasında sakiye “cömert ol, fakirlere iltifatını kesme, dilencilerden hayrı esirgeme” diyen anlatıcının aslında sevgiliye hitap

ettiği ve Fuzûlî'nin kendisi olduğu gazelin sonunda belirginleşiyor. Nâbi ise gazelin sonunda özne konumundaki “Fuzûlî”yi sıfat olarak kullanıyor ve *art gönderimsel ilişki kurarak* kendini tahmîsin öznesi kılıyor.

“Derûnun *Nâbîyâ* âyîne-i ruhsâr-ı râz eyle
Dilûn tenvîr-i âteş-hâne-i sûz u güdâz eyle
Lebûn tekrâr-ı harf-ı vaslâda hâhiş-turâz eyle
Fuzûlî nâzeninler görsen izhâr-i niyâz eyle
Terahhum umsa ayb olmaz gedâlar pâdişâlarda

2. 2. 1. 2. Bağıntı Ögesi: Türkçede bağlama ögeleri denilince akla ilk gelen kavram bağlaçlardır. Ancak Türkçedeki bağlama ögeleri sadece bağlaçlar değildir. Bazı edatlar, zarflar ve zarf-fiil ekleri de bağlama işlevinde kullanılabilirler. Gazelin beyitleri anlamsal olarak birbirlerinden bağımsız olduğu için bağıntı ögesi beyit içinde karşımıza çıkmaktadır, aynı şekilde tahmîste de bent içinde bağıntı ögesinden söz edilebilir. Örneğin aşağıdaki mısralarda bağıntı ögesi olarak *ki* bağlacı kullanılmıştır.

“Deme zâhid ki terk et sîm-ber bütler temâşâsın”

“Budur vechi ki hergiz görmedim yüz muktedâlardan”

Nâbî'ye ait bu mısradaki ise bağıntı ögesi *ile*'dir.

“İdüp meyl-i sitem eşk ile âh alma gedâlardan”

2. 2. 1. 3. Aynı Kelimenin Yinelenmesi: Metinde geçen kişi, durum ya da nesnenin metinde yeri geldikçe aynen veya zamirlerle, eş anlamlı başka kelimelerle ya da çağrışımsal bir adlandırma yoluyla yinelenmesi, dizeler veya cümleler arasındaki bağıntıyı sağlamaktadır.

Örneğin, gazelin ilk beyitinde sevgiliden sevgi ve ilgi beklentisi, cömertlik kavramı kullanılarak ifade ediliyor. İkinci mısradaki, ilk mısradaki ortaya konan bu çağrışım yineleniyor:

“Kerem kıl kesme sâki iltifâtın bî-nevâlardan
Elinden geldiği hayrı diriğ etme gedâlardan”

Kerem kılmak- hayrı diriğ etmemek ve bî-nevâ- gedâ tekrarın unsurlarıdır.

Nâbî, tahmîs ettiği gazelin aruz düzenine ve beyitlerin kafiye düzenine kural gereği sadık kalmıştır. Ancak onun yazdığı mısralarda ses ve kelime tekrarları dikkat çekicidir. Böylece kelimeler birbirini anlam yönünden güçlendirmiştir. Birinci bentte yer alan aşağıdaki mısralar buna bir örnektir:

“İdüp meyl-i sitem eşk ile âh alma gedâlardan
Sakın ey nev-nihâlim nâ-sezâ âb u hevâlardan”

Burada anlatıcı /şâirin, sevgili karşısında Fuzûlî'dekinden daha güçlü ve talepkar olduğunu söyleyebiliriz. Bunu da neden-sonuç ilişkisi kurarak getirmiştir. Şair, sevgiliyi açıkça ah almama konusunda uyarılmaktadır.

Son olarak Nâbî'nin 9 beyitlik bu gazelden sadece 5 beyiti kullanmış olduğunu belirtmek gerekir. Şâir, gazelin 4., 5., 7., ve 8. beyitlerini tahmîs etmemiştir. 2. beyitin ise yerini değiştirmiş sondan bir önceye almıştır. Gazelin beyitleri arasında sıkı bir anlam bağı olmadığı için bu tasarruf, gazelin *bağdaşıklığı* bozmamıştır. Bu bölümlerin çıkarılması gazelin lirik yönü güçlendirmiştir.

“Tehî- destân-ı künc-i gurbetüz berg ü nevâmuz yok
Nevâl-i vasldan gayri nevâle iştihamuz yok”

Oysa Fuzûlî'nin matlası şöyledir:

“Kerem kıl kesme sâki iltifâton bi-nevâlardan
Elünden geldiği hayrı diriğ etme gedâlardan”

Sevgiliden ihsan dilemektedir.

Sadece bu iki mısra ilavesi bile metinde âşık- maşûk ilişkisindeki dengeyi değiştirmiştir. Nâbî, Fuzûlî'nin beyitiyle bağdaşıklığı kurmak için üçüncü ilave mısra da üslubunu yumuşatmıştır:

“Yazukdur dür tutma câm-ı lutfun mübtelâlardan”

Ancak, hâlâ bir “uyarı” sezdirilmektedir.

Gazelin 2. beyiti tahmîs edilmiştir. Ancak sondan önceki beşlikte yer almaktadır. Bunun gazelin *bağlamında* bir değişiklik yaratmadığı söylenebilir. Bu beyite şu mısralar ilave olunmuştur:

“Tehî- destân-ı künc-i gurbetüz berg ü nevâmuz yok
Nevâl-i vasldan gayri nevâle iştihamuz yok
Hayâl-i hâl-i müşğ-âginden gayri gıdamuz yok”

Burada 1. çoğul iyelik eklerinin tekrarı bir ses tekrarı oluşturmuş ve gazeldeki beyitle de bu yönden uyum sağlamıştır:

“Esir-i gurbetüz biz senden özge âşinâmuz yok
Ayağün kesme başun çün bizüm mihnet-serâlardan”

2. 2. 2. Metinde Tutarlılık Unsurları

2. 2. 2. 1. Özelleştirme: Metinde geçen kişiler, nesnelere, olaylar ve durumlar ile ilgili ayrıntıların aktarılmasında cümleler arasındaki “özelleştirme” bağlantısından yararlanılmaktadır. Buna göre şâir, anlattığı olay, durum veya kişi ile ilgili kendi bakış açısını ortaya koyacak bir ifade kullanırsa “özelleştirme” yapmış olur:

“Vücûdum ney kimi sūrâh sūrâh olsa âh etmen
Mahabbetten dem urdum incimek olmaz cefâlardan”

2. 2. 2. 2. Genelleştirme: Metinde anlam birliğinin oluşturulmasında cümleler arasında kurulan genelleştirme ilişkisinden de yararlanılmaktadır. Bu gazelde beyitlerin mısraları arasında bu tür bir ilişkinin kurulduğunu görüyoruz. Örneğin,

“Fuzûlî nâzeninler görsen izhâr-i niyâz eyle

Terahhum umsa ayb olmaz gedâlar pâdişâlardan”

Bu beyitte ikinci mısradaki genelleştirmeden yola çıkarak şâir kendine tavsiyede bulunuyor.

Aynı yöntemi Nâbî de kullanıyor:

“Derûnun Nâbiyâ âyine-i ruhsâr-ı râz eyle
Dilûn tenvir-i âteş-hâne-i sûz u gûdâz eyle
Lebûn tekrâr-ı harf-ı vaslida hâhiş-trâz eyle
Fuzûli nâzeninler görsen izhâr-i niyâz eyle
Terahhum umsa ayb olmaz gedâlar pâdişâlarda”

2. 2. 2. 3. Sebep-Sonuç İlişkisi: Sebep-sonuç ilişkilendirmesi de bir içerik bağlantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin,

“Vücûdum ney kimi sûrâh sûrâh olsa âh etmen
Mahabbetten dem urdum incimek olmaz cefâlardan”

Bu beyitte şâir, âşık olanın aşkın sıkıntılarına, dertlerine katlanmayı göze alması gerektiğini sebep-sonuç ilişkisi içinde dile getiriyor.

Gazelin 3. beyiti, tahmîsin 2. beşliğinde yer almaktadır. Gazelde, sevgiliden uzakta olan âşık, rûzgâra “sevgilinin yöresindeki hayranların hali nice; eğer oradan geliyorsan bana anlat” denmektedir. Rûzgâr, divan şiirinde “haberci” olarak tasavvur edilir. Nâbî, gazelde vurgulanan sevgiliden uzak olmanın yarattığı duyguları netleştirerek, sebep-sonuç ilişkisi yoluyla mevcut beyiti anlam yönünden pekiştirmiştir:

“Hele kâm-ı sipîhr üzre biz olduk gussa pâ mâli
Çekildük gurbete olduk visâl-i yârdan hâli
Aceb hâsıl mîdur hem sohbetân-ı aşkun âmâli
Sabâ küyünde dil-dârın nedir üftâdeler hâli
Bizim yerden gelirsen bir haber ver aşinâlardan”

2. 2. 2. 4. Karşıtlık İlişkisi: Metinde karşıtlık ilişkisi kurularak asıl vurgulanmak istenen durum belirginleştirilir. Örneğin,

“Deme zâhid ki terk et sim-ber bütler temâşâsın
Beni kim kurtarır Tanrı sataştırmış belâlardan”

Bu beyitte divan şiirinde sıkça kullanılan *zâhid- rind* çatışması vardır. Zâhid, durmadan âşık, dua etmesini, vaktini ibadetle geçirmesini, beşeri aşktan yüz çevirmesini nasihat eder. Anlatıcı /şâir burada sevgiliyi gümüş göğüslü bir puta benzetiyor ve “ey dünyevi olanı terk eden zahid, bu derde uğramam Tanrı’nın takdiridir. O halde kim kurtarabilir?” diye soruyor.

“Tehî- destân-ı künc-i gurbetüz berg ü nevâmuz yok
Nevâl-i vasldan gayri nevâle iştihamuz yok
Hayâl-i hâl-i müşğ-âginden gayri gıdamuz yok
Esir-i gurbetüz biz senden özge aşinâmuz yok
Ayağın kesme başun çün bizüm mihnet-serâlardan”

Burada ilk mısradaki “tehî- destân-ı künc-i gurbet” ifadesi gazelin ilk mısrasındaki “esir-i gurbet” ile karşılaştırma ilgisi kurmaktadır. Fakat Nâbî'nin imgesi Fuzûlî'ninkinden daha dünyevidir. Nâbî'nin sevgilisi “gıdâ”, Fuzûlî'nin sevgilisi yegâne “âşinâ”dır. Bu açıdan bakınca eklenti mısraların, mevcut beyitteki yalnızlık vurgusunu eksilttiği ve gazeldeki Tanrı- kul, sevgili- âşık paralelliğiyle bağlaşıklık olmadığı görülmektedir. Bu da bir tür karşıtlık yaratmaktadır.

2. 3. Anlam Olayları

Edebiyata söz sanatı olarak yansıyan anlam olayları; Divan edebiyatının esasını oluşturan unsurların başında gelir. Divan şiirinde, şâirin ustalığı söz sanatlarındaki maharetiyle ölçülür. Bir örnek verelim:

“Sabâ kûyında dil-dârın nedir üftâdeler hâli
Bizim yerden gelersen bir haber ver aşınâlardan”

Bu beyitte; rûzgârla canlı bir varlıkmiş gibi konuşuluyor. Bu, “teşhis” sanatıdır.

2. 4. Uyak

Uyak, iki dize sonunda, anlamca ayrı sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir; kural olarak aa- xa- xa- xa -xa düzeninde yazılır. İlk beyitin mısraları birbiriyile uyaklıdır. Öteki beyitlerin de ikinci mısraları birinci beyitle uyaklıdır. Divan şiirinde uyağı oluşturan ve uyak harfleri denen 9 harf vardır. Bunlardan uyağın temel harfi olan ve sonda bulunanına “revi” denir (Dilçin, 1997: 60). Bu gazelde revi harf “-â”dır. Nâbî, kural gereği buna sadık kalmıştır.

Elbette divan şiirinde ahengi sağlayan tek unsur uyak değildir. Redif ve aruz ölçüsü de şiirlerde ahenk unsuru olarak kullanılır.

3. SONUÇ

Bu makale, divan şiirinin dilbilimsel yöntemlerle incelenmesine dair bir örnek teşkil etmesi amacıyla yazılmıştır. Burada metin dilbiliminin bakış açısı benimsenmiştir. 1950'lerde gelişen metin dilbilim yazılı metinlerin kuruluşunda cümle ötesi dilsel yapılarıdaki ilişkilerin incelenmesiyle ilgili yöntemleri ve yaklaşımları içerir. Buna göre, metin ya bir dil dizgesi ya da işlevi açısından, örneğin, uyarma, bilgilendirme, söz verme vb. edimleri olan dil parçasıdır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın bir metni, oluşturduğu bağlama gönderme yapmadan anlamak hemen hemen olanaksızdır. Metinselliğin bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, kabul edilirlilik, bilgisellik, durumsallık ve metinler arasılık olmak üzere yedi ölçütü bulunduğu genel kabul görmüştür. Ancak bir şiiri, sadece dilbilimsel yöntemlerle değerlendirmek güçtür. Şiirin kendine özgü nitelikleri de göz önünde tutulmalıdır. Bunlar söz sanatları, uyak..vs'dir.

Çalışmada incelenen metin Nâbî'nin Fuzûlî'nin bir gazeli üzerine yaptığı tahmîstir. Bu tahmîs, kaynak gazelden yola çıkarak ele alındı. Böylece iki metin arasında karşılaştıma ilgisi kuruldu. Ortaya çıkan tablo özetle şöyleydi:

Nâbî, gazele eklediği mısraları, eklendikleri beyite kafiye, çağrışım ve anlam açısından uyumlu olacak biçimde yazmıştır. Ancak elbette iki şairin yaşadığı çağ, dünya görüşü farklıdır. Bu da çağrışım düzeyinde kendini göstermiştir.

Fuzûlî'nin gazelinde âşık, sevgili karşında daha güçsüz konumlanmıştır. Nâbî'nin mısralarında ise sitemkâr bir âşık vardır ve sevgiliyi ah almama konusunda uyarır.

Fuzûlî de Nâbî de bağdaşıklığı kurmak için ses ve kavram yinelemelerinden, çeşitli söz sanatlarından yararlanmıştıdır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (2006): *Anlambilim*. Engin Yayınevi. Ankara.
- ..... (1995): Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim, **3. Cilt**.TDK Yayınları. Ankara.
- ..... (1974): "Dilbilim açısından şiir". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. XXIX, S. 271 s.558-573.
- BEAUGRANDE, R. de Dressler W. (1982): *Introduction to textlinguistic*. Longman, London and New York.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997): *Nâbî Divanı*. MEB Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, Eyyup (2005): *İlköğretim öğrencilerinin öyküleyici anlatımlarında bağdaşıklık, tutarlılık ve metin elementleri*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enst. Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara.
- DİLÇİN, Cem (1997): *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. TDK, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1961): *Fuzûlî Divanı*. İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- GÜNAY, Doğan (2001): *Metin bilgisi*. Multilingual Yay. İstanbul.
- KILIÇ, Veysel (2002): *Dilin İşlevleri ve İletişim*. Papatya, İstanbul.
- KOCAMAN, Ahmet (1999): "Metindilbilimden yazın incelemelerine". *Çağdaş Türk Dili*. S.140, s.6- 8. .s. 77- 85.
- STANKIEWICZ, Edward (1980): "Dilbilim ve Şiir Dilinin İncelenmesi". Çev. Ahmet Kocaman. *Türk Dili*, C. XLI, S. 348, s. 545- 555.
- ŞENÖZ AYATA, Canan (2005): *Metindilbilim ve Türkçe*. Multilingual Yay. İstanbul.